

OLENKO VANHA? VANHUUDEN KÄSITTEEN HAJOAMINEN¹

Kathrin Komp-Leukkunen: *professori, LUT yliopisto*

kathrin.komp-leukkunen@lut.fi

Janus vol. 31 (4) 2023, 416–423

Kaikkien tutkijavuosieni aikana minulta kysyttiin useimmiten ”Olenko vanha?” Tämän kysymyksen kysyivät minulta haastateltavani, asiantuntijat, joiden kanssa puhuin, ja jopa muut tutkijat. Jotkut vaikuttivat haastavan minua kutsumaan heitä vanhoiksi, jotkut pelkäsivät vastausta kysymykseensä, ja toiset vaikuttivat vain uteliailta. Erilaisista motiiveista huolimatta kysyjillä oli yksi yhteinen piirre: he kaikki olivat epävarmoja siitä, milloin joku lasketaan vanhaksi.

Kysymys siitä, milloin joku tulee vanhaksi, on monimutkaisempi kuin, mitä voisi ensi silmäyksellä epäillä. Syynä on se, että vanhuuden merkkejä on monia, ja ne voivat kaikki osoittaa eri suuntiin. Fyysisesti ikäännyimme joka päivä hedelmöityksestä lähtien (Komp & Aartsen 2013). Tämä seikka viittaa siihen, että ikäänntyminen on jatkuva prosessi, joka kestää koko eliniän. Joka hetki olemme vanhempia kuin ennen. Terveyshaasteiden alkamista myöhemmässä elämässä on tarjottu tarkemmaksi lähtökohdaksi vanhuudelle. Terveen elinajanodote ei kuitenkaan ole kaikille sama. Aiemmat tutkimukset ovat osoittaneet, että se eroaa esimerkiksi sukupuolen, koulutustason ja asuinmaan mukaan. Muutoksen tarkka luonne vaihtelee valtioiden ja aikakausien yli (Van Oyen ym. 2013; Guimaraes & Andrade 2020). Näin ollen tämä tulkinta

antaisi jokaiselle erilaisen lähtökohdan vanhuudelle. Lähtökohtien yhdenmukaistamiseksi olisi palattava toiseen indikaattoriin. Tutkijat rinnastavat usein vanhukset eläkeläisiin, mikä tarkoittaa, että he käyttävät eläkkeelle siirtymistä ikääntymisen merkkinä. Tämä lähestymistapa johtaa standardoidumpaan vanhuuden alkuun, koska eläkkeelle siirtymistä koskevat säännökset ohjaavat sitä, milloin ihmiset jäävät eläkkeelle. Eläkkeelle siirtymistä koskevat säännöt vaihtelevat kuitenkin maittain, joskus myös sukupuolen ja ammatin mukaan. Lisäksi yksilöt voivat päättää jäävänsä varhaiseläkkeelle ja joissakin maissa on myös mahdollista työskennellä pidempään (Organisation for Economic Cooperation and Development [OECD] 2021). Siten myös tämä indikaattori viittaa siihen, että vanhuus voi alkaa eri ihmisillä eri kohdissa. Jos nyt hylkäisimme kaikki nämä objektiivisemmat indikaattorit ja sen sijaan kokeilisimme onneamme subjektiivisilla indikaattoreilla, emme menestyisi paremmin. Goecke ja Kunze (2020) havaitsivat vaihtelua siinä, miten vanhoiksi ihmiset itsensä tuntevat jo pelkästään yhden viikon sisällä. Toisin sanoen: tällaisella indikaattorilla ihmiset saattavat olla jonakin päivänä vanhoja, ja seuraavana he eivät olekaan enää vanhoja. Tämäkään lähestymistapa ei selvästikään anna yksiselitteistä vastausta.

Eläkeikään kytkeytyvät muutokset luovat epävarmuutta vanhuuskäsitykseen. Erilaiset näkemykset vanhuuden alkamisesta osoittavat, että haastateltavani esittivät erittäin tärkeän kysymyksen, kun he tiedustelivat, olivatko he vanhoja. Heidän epäilyksensä kuvastavat vanhuuden sosiaalisen käsityksen epävarmuutta. Osa tästä epävarmuudesta johtuu viimeaikaisista muutoksista työelämässä ja eläkkeelle siirtymisessä. Nykyaikaiset länsimaiset yhteiskunnat ovat työkeskeisiä, ja tulonsaannin lisäksi työ myös määrittää ihmisen identiteettiä ja asemaa yhteiskunnassa sekä jäsentää hänen päiväänsä ja elämänsä (Kohli 2007; Komp-Leukkunen 2019). Tällaisessa yhteiskunnassa työ muokkaa myös vanhuutta. Eläkevuorokaudet otettiin aikoinaan käyttöön, jotta ihmiset voisivat vetäytyä työstä, kun heidän terveytensä heikkeni myöhemmässä elämänvaiheessa. Tämän ajatuksen mukaan kolme asiaa tapahtuisi yhtä aikaa: terveyden heikkeneminen, työn loppuminen ja eläkkeelle jääminen (Kohli 1987). Valtiot asettivat käytännön syistä eläkeiän, joka oli ympäri Länsi-Eurooppaa pitkään noin 65 vuotta (European Commission 2023). Tämän alkuperäisen vanhuuseläkkeiden idean mukaan vanhuus oli helposti määriteltävissä. Jokaisen oletettiin kokevan elämässään suuren muutoksen noin 65-vuotiaana, mikä vaikutti heidän terveyteensä, päivittäiseen toimintaansa ja tulolähteisiinsä. Tämä muutos merkitsi vanhuutta. Eläkkeelle siirtyminen kuitenkin muuttui vuosien varrella. Aluksi varhainen eläkkeelle siirtyminen yleistyi ja entistä useampi oli työttömänä tai työvoiman ulkopuolella ennen eläkkeelle siirtymistä (Komp-Leukkunen 2019). Viime aikoina joustavat eläkeiät ovat yleistyneet ja samalla

ponnistelut eläkkeelle siirtymisen lykäämiseksi lisääntyivät (Hinrichs 2021). Kaikki nämä muutokset tapahtuivat aikana, jolloin yksilöt elävät pidempään ja pysyvät terveisinä myöhempään ikään asti (Guimaraes & Andrade 2020). Tämän seurauksena vanhuuden indikaattorit alkoivat erkaantua toisistaan. Yksilöt alkoivat jäädä eläkkeelle ennen kuin heidän terveytensä heikkeni, osa lopetti työskentelyn vuosia ennen eläkkeelle jäämistään, eikä millään näistä tapahtumista välttämättä ollut mitään tekemistä 65 vuoden iän kanssa. Näin ollen hämmennys siitä, onko joku vanha vai ei, on luonnollista.

Yksi tapa jäsentää vanhuutta on jaotella se kahteen elämänvaiheeseen: kolmanteen ikään eli varhaisvanhuuteen ja neljänteen ikään eli myöhäisvanhuuteen, joita erottaa terveydentila. Varhaisvanhuudessa terveelliset elinvuodet ovat todennäköisempiä kuin myöhäisvanhuudessa. (Laslett 1989; Reul ym. 2022.) Toinen tapa jäsentää on luopua vanhuuden ajatuksesta kokonaan. Sen sijaan voidaan viitata yksinkertaisesti ”vanhempiin ihmisiin” (ks. esim. Komp-Leukkunen 2019). Tämä lähestymistapa tunnustaa, että ikäännyimme jatkuvasti ja tarvitsemme muita ihmisiä vertailukohtana havainnoidaksemme itseämme yhteiskunnassa. Kolmas ratkaisu on pragmaattisin: se korvaa vanhuuden käsitteen tarkemmilla kuvauksilla. Esimerkiksi, jos vanhuudella tarkoitetaan eläkkeelle jäämisen jälkeistä aikaa, voidaan yhtä hyvin puhua eläkeläisistä. Jos sen sijaan ollaan kiinnostuttu 70-vuotiaista tai sitä vanhemmista henkilöistä, tämän voi sanoa suoraan (ks. esim. König ym. 2019; Lai ym. 2023). Tämä lähestymistapa ei tietenkään poista vanhuuden käsitteeseen

liittyvää epävarmuutta. Se tarjoaa kuitenkin toteuttamiskelpoisen vaihtoehdon tälle konseptille.

DIGITALISAATIO VAIKUTTAA VANHUUSKÄSITYKSEEN

Vaikka löytäisimme ratkaisun vanhuuteen liittyvään epävarmuuteen, meidän tulee pitää mielessä, että tämä epävarmuus tulee todennäköisesti lisääntymään edelleen. Esimerkiksi Anthony Giddens (1991) ja Zygmunt Bauman (2012) ovat esittäneet, että nykyisessä postmodernissa ajassa tunnetut rakenteet hajoavat ja heterogeenisyys lisääntyy. Vanhuuden merkitystä käsittelevissä keskusteluissa voimme jo selvästi havaita tämän kehityksen. Postmodernin kehityksen edetessä voimme odottaa lisääntyvän heterogeenisyyden muuttavan vanhuuden käsitettä vielä enemmänkin. Tätä kehitystä vahvistavat entisestään etenkin työmarkkinoilla tapahtuvat muutokset. Jotkut näistä muutoksista, kuten eläkeuudistukset, vahvistavat olemassa olevia kehityspolkuja (Hinrichs 2021; Foster 2022). Muut muutokset, kuten työelämän digitalisoituminen ja yrittäjyyden lisääntyminen, voivat luoda uusia tapoja vanhuuden käsitteen hajoamiseen (Niemi & Komp 2018; Ratten 2019; Sheng ym. 2022).

Työelämän digitalisoituminen tuo mukanaan lukemattomia muutoksia, vaikka kaikki eivät ole yhtä merkittäviä ikääntyville työntekijöille. Paljon pelätty vaikutus on, että teknologiat voivat korvata ihmisen tekemän työn. Tämä vaikutus on erityisen relevantti rutiinitehtävissä, jotka voidaan standardoida ja siirtää sitten teknologiseen käsitte-

lyyn. Kurerun ja Gallegon (2019) mukaan teknologiset muutokset riippuvat työn ominaisuuksista. Työn edellyttämä osaamisen taso ja rutiinitehtävien määrä ohjaa sitä, voidaanko työ siirtää teknologiseen käsittelyyn. Työtä suorittavan työntekijän ikä ei ole ratkaiseva tekijä. Ikääntyneillä työntekijöillä on kuitenkin mahdollisuus jäädä eläkkeelle, kun heidän työnsä automatisoidaan. Työelämän digitalisoituminen ei siis poista ikääntyneiden työpaikkoja. Työelämän digitalisoitumisen odotettu vaikutus kuitenkin on, että se voi luoda uusia työpaikkoja. Näitä työpaikkoja odotetaan syntyvän tieto- ja viestintätekniikan alalla, jossa uuden teknologian kehittämistä ja ylläpitoa tarvitaan jatkuvasti. Brook (2009) ja Marshall (2011) tarjoavat esimerkkejä tieto- ja viestintätekniikan alan urakehityksestä. He kuvaavat miten tällaiset urat päättyvät yleensä 30- tai 40-vuotiaana. Tämän alan nopea teknologinen kehitys johtaa taitojen vanhentumiseen erityisen nopeasti. Kun näin tapahtuu, työntekijät siirtyvät johtotehtäviin, joissa ajantasaiset tekniset taidot ovat vähemmän tärkeitä. Tieto- ja viestintätekniikan alan voimakkaan ikään perustuvan jaon vuoksi ikääntyneet työntekijät eivät todennäköisesti hyötyisi alan laajentumisesta. Työn digitalisoituminen ei siis luo heille erityisen sopivia työpaikkoja.

Vaikka digitalisaatio ei erityisesti muuta ikääntyneille ihmisille soveltuvien työpaikkojen määrää, se muuttaa näillä työpaikoilla suoritettavia tehtäviä. Tutkimuksissa on havaittu, että osa työtehtävistä helpottuu, kun taas toiset muuttuvat haastavammiksi digitalisaation myötä (Komp-Leukkunen 2022; Sheng ym. 2022). Nämä muutokset vaikuttavat voimakkaasti ikääntyviin

työntekijöihin (Sheng ym. 2022). Osa työtehtävistä helpottuu digitaalisten teknologioiden myötä esimerkiksi siksi, että tekniikat voivat vähentää työhön liittyvän matkustamisen tarvetta ja raskasta fyysistä työtaakkaa. Tämän seurauksena iäkkäiden ihmisten voi olla helpompi jatkaa työtehtäviensä suorittamista silloinkin, kun heidän terveytensä heikkenee (Komp-Leukkunen 2022; Sheng ym. 2022). Samalla digitaaliset tekniikat voivat myös vaikeuttaa työtehtäviä. Ne saattavat edellyttää uusien taitojen oppimista (Greenan & Messe 2018). Lisäksi ne voivat aiheuttaa ”teknostressiä”, kun teknologiat keskeyttävät työn toistuvilla ilmoituksilla – ja kun ne hämärtävät työn ja yksityiselämän välisiä rajoja (Dropkin ym. 2016). Siksi vanhemmat ihmiset voivat tuntee, että heidät yritetään puskea ulos työelämästä, kun digitaalinen teknologia valtaa alaa. Tutkijat ovat kuitenkin eri mieltä siitä, kumpi näistä vaikutuksista on toista voimakkaampi. Hudemiet ja Willis (2022) antavat vihjeen siitä, mistä erimielisyydet juontavat. He väittävät, että digitalisaation vaikutukset muuttuvat ajan myötä ja että ne heikkenevät digitaalisen teknologian leviämisen myötä. Näin ollen voimme odottaa, että digitalisaation vaikutukset ikääntyviin työntekijöihin vaihtelevat juuri digitalisaatiomatkinsa aloittaneiden maiden ja digitalisaatiossa hyvin pitkälle edenneiden maiden välillä. OECD:n (2019) mukaan digitalisaatio on edennyt erityisen pitkälle Pohjoismaissa.

YRITTÄJYYS MUOKKAA VANHUUSKÄSITYSTÄ

Yrittäjyyden lisääntymisen vaikutukset vanhuuteen ovat varsin monimutkai-

set. Yrittäjät työskentelevät pidempään kuin työntekijät, mikä tekee heistä roolimallin myöhäisemmälle eläkkeelle jäämiselle (Hochguertel 2015). Poliittiset päättäjät ovat tästä kehityksestä tietoisia ja pyrkivät suosittelemaan yrittäjyyttä vanhemmalla iällä viivästyttääkseen ihmisten eläkkeelle jäämistä (Stypinska 2018). Tämän vaihdon tarkoituksena on auttaa heitä kiertämään ikääntymisen ja vanhentuneiden taitojen haasteet, joita iäkkäät ihmiset saattavat kokea työelämässä (Harris ym. 2018). Yrittäjät ja palkansaajat eroavat kuitenkin paitsi eläkkeelle jäämisajankohdan suhteen, myös siinä, mitä eläkkeelle jääminen heille merkitsee. Yrittäjillä tiedetään olevan hyvin vaihtelevia ja monipuolisia eläkkeelle siirtymisen tapoja. Jotkut lopettavat työskentelyn eläkeiässä, kun taas toiset eivät lopeta koskaan (Von Bonsdorff ym. 2019; Sharma & Sahni 2020). Jotkut saavat vanhuuseläkettä jossain vaiheessa, kun taas toiset eivät (Hochguertel 2015). Jotkut lopettavat yrittäjyyden, kun he saavat vanhuuseläkkeen, kun taas toiset vasta aloittavat sen tässä vaiheessa (Van Solinge 2014). Lisäksi jotkut yrittäjät työskentelevät lisäksi palkansaajina, mikä antaa heille mahdollisuuden tasapainottaa eläkkeelle siirtymistä kahdella rintamalla (Van Solinge 2014; Von Bonsdorff ym. 2019).

Käynnissä oleva tutkimukseni osoittaa, että yrittäjien monipuolinen eläkkeelle siirtyminen tuo vaihtelua siihen, mitä vanhuus heille merkitsee. Yrittäjät, jotka kokevat eläkkeelle siirtymisen samankaltaisesti kuin palkansaajat, kokevat myös samanlaisen vanhuuden kokemuksen. Heille vanhuus on eläkkeelle jäämisen ja palkkatyön jälkeistä aikaa. Sitä vastoin niillä yrittäjillä, jotka työskentelevät viimeisiin vuosiinsa

asti, on vaikeuksia määrittää, milloin heidän vanhuutensa alkaa. Tässä tilanteessa yrittäjät saattavat tuntea, etteivät he koskaan vanhene, tai he saattavat tuntea, että vanhuus on vain symbolinen käsite ilman todellisia vaikutuksia. Yrittäjille, joiden siirtymiset yrittäjyyden, palkkatyön ja eläkkeen välillä ovat monimutkaisia, voi olla haastavaa määrittellä, mitä vanhuus heille tarkoittaa. Heille vanhuus voi olla aikaa, jolloin työtä tehdään jatkuvasti muuttuvissa ympäristöissä. Toisaalta vanhuus voi silti olla heille lepoaikaa, jota on edeltänyt erittäin työläs ja pitkittynyt siirtymäprosessi.

JOHTOPÄÄTÖS

Kun elämät ja yhteiskunnat käyvät läpi radikaaleja muutoksia, on luonnollista, että tämä herättää huolta. Ovatko nämä muutokset kuitenkaan syy huolestua? Pitäisikö niille tehdä jotain? Vai onko tämä yksi muutoksista, jota voimme vain tarkkailla? Yhteiskunnallisen kestävyuden huomioiminen voi auttaa meitä löytämään vastauksen näihin kysymyksiin. Yleisesti ottaen sosiaalinen kestävyys tarkoittaa tilannetta, joka tuottaa korkean hyvinvoinnin tason, jota voidaan ylläpitää myös tulevaisuudessa. Valitusta näkökulmasta riippuen sosiaalinen kestävyys voi viitata joko yksilön tilanteeseen tai yhteiskunnan tilanteeseen (Liu ym. 2017; Han ym. 2021).

Siitä, miten vanhuuteen liittyvät muutokset vaikuttavat yksilöihin, käydään aktiivista keskustelua. Vaikka demografisista vaikutuksista on olemassa selviä analyyseja (esim. Bijak ym. 2013; Skirbekk ym. 2022), vertailukelpoiset tutkimukset hyvinvoinnin vaikutuksista

puuttuvat. Tiedämme, että muutokset vanhuuden käsitteen ympärillä luovat epävarmuutta, kuten haastattelemieni kysymykset selvästi osoittivat. Epävarmuus voi olla stressin lähde, joka alentaa yksilön elämänlaatua (Yang ym. 2018). Kolmannen iän muutosta massailmiökäsi juhliitaan kuitenkin usein ylellisyytenä ja hyvinvointivaltion saavutuksena. Sen avulla ihmiset, jotka voisivat työkennellä, voivat keskittyä vapaa-aikaan ilman, että heidän tarvitsee huolehtia toimeentulostaan (Laslett 1989; Komp ym. 2009). Wink ja James (2006, 305) jopa puhuvat tästä tilanteesta mahdollisena ”elämän kruununa”. Näin ollen muutokset vanhuuteen tuovat iäkkäille ihmisille positiivisia ja negatiivisia vaikutuksia, vaikka näyttää siltä, että positiiviset vaikutukset ovat selvästi vahvempia kuin negatiiviset.

Yhteiskunnallisella tasolla keskustelua muutoksista käydään myös runsaasti. Keskeinen huolenaihe on, että vanhuuden laajeneminen voi suosia ikääntyneiden ihmisten etuja yhteiskunnassa. Tämän seurauksena nuorempien ihmisten voi olla yhä vaikeampaa saada äänensä kuuluviin ja saada heidän tarpeitaan tyydytettyä. Tämä voi johtaa gerontokratian muodostumiseen (Magni-Berton & Panel 2021). Tämä huolenaihe on erityisen voimakas silloin, kun nuoret ja vanhemmat sukupolvet osallistuvat keskusteluun huolellista tasapainoilua vaativista asioista, kuten perheiden hoitojärjestelyistä tai jakoperusteisista eläkejärjestelmistä (Komp-Leukkunen & Im 2021). Onneksi altruismi voittaa. Useat tutkimukset ovat osoittaneet, että iäkkäät ihmiset ottavat myös nuorten edut huomioon, hoitoon ja eläkkeisiin liittyvissä kysymyksissä. He tekevät tämän erityisen harkiten, kun he ymmär-

tävät, miten heidän toimintansa vaikuttaa muihin (Goerres & Tepe 2010; Komp-Leukkunen & Rantanen 2023).

Vanhuuteen liittyvät muutokset näyttävät luovan sosiaalisesti kestäviä tilanteita. Mitä enemmän tietoa yksilöillä on, sitä helpommin sosiaalista kestävyyttä voidaan lähestyä. Ottaen huomioon, että jokainen meistä ikääntyy jokaisen päivän jokaisena hetkenä, meidän tulisi myös ottaa itsemme mukaan pohdiske-luihimme. ”Me” tarkoittaa minua, sinua ja kaikkia muita tämän tekstin lukijoita. Konkreettisemmin sanottuna: Nyt kun sinulla on tietoa tulevasta vanhuuden muutoksista: Mitä suunnittelet henkilökohtaisesti omaa vanhuuttasi varten?

VIITE

¹ Puheenvuoro on käännetty ja toimitettu professoriluento LUT-yliopistosta (21.02.2023). Alkuperäinen otsikko ”Am I old? Stories of work and retirement”.

KIRJALLISUUS

Baumann, Zygmunt (2012) *Liquid modernity*. Cambridge: Polity Press.

Bijak, Jakub & Kupiszewska, Dorota & Kupiszewski, Marek & Sączuk, Katarzyna (2013) Population ageing, population decline and replacement migration in Europe. Teoksessa Marek Kupiszewski (toim.) *International migration and the future of populations and labour in Europe*. Dordrecht: Springer, 243–265. https://doi.org/10.1007/978-90-481-8948-9_14

Brooke, Libby (2009) Prolonging the careers of older information technology workers: Continuity, exit or retirement transitions. *Ageing & Society* 29 (2), 237–256. <https://doi.org/10.1017/S0144686X0800768X>

Dropkin, Jonathan & Moline, Jacqueline & Kim, Hyun & Gold, Judith (2016) Blended work as a bridge between traditional workplace employment and retirement: A conceptual review. *Work, Aging and Retirement* 2 (4), 373–383. <https://doi.org/10.1093/workar/waw017>

European Commission (2023) Mutual information system on social protection. <https://www.missoc.org/> Luettu 8.3.2023.

Foster, Liam (2022) Pensions and the extending working lives agenda in the UK: The impact on women. *Journal of Population Ageing*, julkaistu verkossa ennen painoa. <https://doi.org/10.1007/s12062-021-09354-2>

Goecke, Theresa & Kunze, Florian (2020) “How old do you feel today?” Work-related drivers of subjective age in the workplace. *European Journal of Work and Organizational Psychology* 29 (3), 462–476. <https://doi.org/10.1080/1359432X.2020.1724098>

Giddens, Anthony (1991) *Modernity and self-identity. Self and society in the late modern age*. Stanford: Stanford University Press.

Goerres, Achim & Tepe, Markus (2010) Age-based self-interest, intergenerational solidarity and the welfare state: A comparative analysis of older people’s attitudes towards public childcare in 12 OECD countries. *European Journal of Political Research* 49 (6), 818–851. <https://doi.org/10.1111/j.1475-6765.2010.01920.x>

Greenan, Nathalie & Messe, Pierre-Jean (2018) Transmission of vocational skills in the second part of careers: The effect of ICT and management changes. *Journal for Labour Market Research* 52 (6). <https://doi.org/10.1186/s12651-018-0240-1>

Guimaraes, Raphael & Andrade, Flavia (2020) Healthy life-expectancy and multimorbidity among older adults: Do inequality and poverty matter? *Archives of Gerontology and Geriatrics* 90, 104157. <https://doi.org/10.1016/j.archger.2020.104157>

Han, Jianbo & Chan, Edwin & Qian, Queena & Yung, Esther (2021) Achieving sustainable urban development with an ageing population: An “age-friendly

- city and community” approach. *Sustainability* 13 (15), 8614. <https://doi.org/10.3390/su13158614>
- Harris, Kelly & Krygsman, Sarah & Waschenko, Jessica & Rudman, Debbie (2018) Ageism and the older worker: A scoping review. *Gerontologist* 58 (2), e1–e14. <https://doi.org/10.1093/geront/gnw194>
- Hinrichs, Karl (2021) Recent pension reforms in Europe: More challenges, new directions. An overview. *Social Policy & Administration* 55 (3), 409–422. <https://doi.org/10.1111/spol.12712>
- Hochguertel, Stefan (2015) Self-employment around retirement age. Teoksessa Natalie Sappleton & Fernando Lourenço (toim.) *Entrepreneurship, self-employment and retirement*. London: Palgrave, 209–258. https://doi.org/10.1057/9781137398390_10
- Hudomiet, Peter & Willis, Robert (2022) Computerization, obsolescence and the length of working life. *Labour Economics* 77, 102005. <https://doi.org/10.1016/j.labeco.2021.102005>
- Kohli, Martin (1987) Retirement and the moral economy: A historical interpretation of the German case. *Journal of Aging Studies* 1 (2), 125–144. [https://doi.org/10.1016/0890-4065\(87\)90003-X](https://doi.org/10.1016/0890-4065(87)90003-X)
- Kohli, Martin (2007) The institutionalization of the life-course: Looking back to look ahead. *Research in Human Development* 4 (3–4), 253–271. <https://doi.org/10.1080/15427600701663122>
- Komp, Kathrin & Aartsen, Marja (toim.) (2013) *Old age in Europe. A textbook of gerontology*. Dordrecht: Springer. <https://doi.org/10.1007/978-94-007-6134-6>
- Komp, Kathrin & Van Tilburg, Theo & Broese van Groenou, Marjolein (2009) The influence of the welfare state on the number of young old persons. *Ageing & Society* 29 (4), 609–624. <https://doi.org/10.1017/S0144686X08007927>
- Komp-Leukkunen, Kathrin (2019) Capturing the diversity of working age life-courses: A European perspective on cohorts born before 1945. *PLOS ONE* 14 (2), e0212400. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0212400>
- Komp-Leukkunen, Kathrin (2022) A life-course perspective on older workers in workplaces undergoing transformative digitalization. *The Gerontologist*, gnac181. <https://doi.org/10.1093/geront/gnac181>
- Komp-Leukkunen, Kathrin & Im, Zhen (2021) Moral economy theory. Teoksessa Danan Gu & Matthew Dupre (toim.) *Encyclopedia of gerontology and population aging*. Cham: Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-22009-9_200
- Komp-Leukkunen, Kathrin & Rantanen, Visa (2023) A case of intergenerational conflict: The 2015 Finnish citizens’ initiative on pension indexation. *Journal of Aging & Social Policy* (35) 1, 89–106. <https://doi.org/10.1080/08959420.2021.1935145>
- König, Stefanie & Lindwall, Magnus & Johansson, Boo (2019) Involuntary and delayed retirement as a possible health risk for lower educated retirees. *Journal of Population Ageing* 12, 475–489. <https://doi.org/10.1007/s12062-018-9234-6>
- Kurer, Thomas & Gallego, Aina (2019) Distributional consequences of technological change: Worker-level evidence. *Research and Politics* 6 (1), 1–9. <https://doi.org/10.1177/2053168018822142>
- Lai, Eric & Ho, Suzanne & Woo, Jean (2023) Social isolation, socioeconomic status, and development of functional impairment in Chinese older adults aged 70 and over: A cohort study. *Ageing Clinical and Experimental Research* 35, 155–165. <https://doi.org/10.1007/s40520-022-02259-w>
- Laslett, Peter (1989) *A fresh map of life: The emergence of the third age*. London: Weidenfeld & Nicolson.
- Liu, Yafei & Dijst, Martin & Geertman, Stan & Cui, Can (2017) Social sustainability in an ageing Chinese society: Towards an integrative conceptual framework. *Sustainability* 9 (4), 658. <https://doi.org/10.3390/su10010065>
- Magni-Berton, Raul & Panel, Sophie (2021). *Gerontocracy*. Teoksessa Danan Gu & Matthew Dupre (toim.) *Encyclopedia of gerontology and population aging*. Cham: Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-22009-9_820
- Marshall, Victor (2011) *A life course*

- perspective on information technology work. *Journals of Applied Gerontology* 30 (2), 185–198. <https://doi.org/10.1177/0733464810367791>
- Niemi, Tuukka & Komp, Kathrin (2018) Retirement timing in a future welfare state: A Finnish Delphi study. *International Journal of Sociology and Social Policy* 38 (11/12), 1071–1085. <https://doi.org/10.1108/IJSSP-04-2018-0067>
- Organisation for Economic Co-operation and Development (2019) *OECD skills outlook 2019: Thriving in a digital world*. Paris: OECD Publishing.
- Organisation for Economic Co-operation and Development (2021) *Pensions at a glance 2021: OECD and G20 indicators*. Paris: OECD Publishing.
- Ratten, Vanessa (2019) Older entrepreneurship: A literature review and research agenda. *Journal of Enterprising Communities: People and Places in the Global Community*, 13 (1/2), 178–195. <https://doi.org/10.1108/JEC-08-2018-0054>
- Reul, Robin & Dhoest, Alexander & Paulussen, Steve & Panis, Koen (2022) The vulnerable old-old versus the dynamic young-old: Recurring types in the representation of older people on television. *Ageing & Society, julkaistu verkossa ennen painoa*. <https://doi.org/10.1017/S0144686X22000137>
- Sharma, Shilpi & Sahni, Sanjeev (2020) World of male and female entrepreneurs: Findings from a global study. *Briefings in Entrepreneurial Finance* 29 (6), 725–736. <https://doi.org/10.1002/jsc.2377>
- Sheng, Nan & Fang, Yanran & Shao, Yiduo & Alterman, Valeria & Wang, Mo (2022) The impact of digital technologies on successful aging in non-work and work domains: An organizing taxonomy. *Work, Aging and Retirement* 8 (2), 198–207. <https://doi.org/10.1093/workar/waac008>
- Skirbekk, Vegard & Dieleman, Joseph & Stonawski, Marcin & Fejkiel, Krystian & Tyrovolas, Stefanos & Chang, Angela (2022) The health-adjusted dependency ratio as a new global measure of the burden of ageing: a population-based study. *The Lancet Healthy Longevity* 3 (5), e332–e338. [https://doi.org/10.1016/S2666-7568\(22\)00075-7](https://doi.org/10.1016/S2666-7568(22)00075-7)
- Stypinska, Justyna (2018) The enterprising self: A panacea for all or a new fictitious social role for older adults? The analysis of European policies for senior entrepreneurship. *Journal of Population Ageing* 11, 43–65. <https://doi.org/10.1007/s12062-017-9214-2>
- Van Oyen, Herman & Nusselder, Wilma & Jagger, Carol & Kolip, Petra & Cambois, Emanuelle & Robine, Jean-Marie (2013) Gender differences in healthy life years within the EU: An exploration of the ‘health-survival’ paradox. *International Journal of Public Health* 58, 143–155. <https://doi.org/10.1007/s00038-012-0361-1>
- Van Solinge, Hanna (2014) Who opts for self-employment after retirement? A longitudinal study in the Netherlands. *European Journal of Ageing* 11, 261–272.
- Von Bonsdorff, Monica & Lahtonen, Jukka & Von Bonsdorff, Jan & Varamäki, Elina (2019) Entrepreneurs’ exit and paths to retirement: Theoretical and empirical considerations. *Teoksessa Adnan Maalaoui (toim.) Handbook of research on elderly entrepreneurship*. Cham: Springer, 55–78. https://doi.org/10.1007/978-3-030-13334-4_4
- Wink, Paul & James, Jacquelin (2006) Conclusion: Is the third age the crown of life? *Teoksessa Jacquelin James & Paul Wink (toim.) The crown of life: Dynamics of the early postretirement period*. New York: Springer, 305–325.
- Yang, Tingzhong & Jiang, Shuhan & Yu, Lingwei & Cottrell, Randall & So, Qi (2018) Life stress, uncertainty stress and self-reported illness: A representative nation-wide study of Chinese students. *Journal of Public Health* 26, 205–209. <https://doi.org/10.1007/s10389-017-0837-9>